

T. PRANCIŠKUS-KSAVERAS CAZALI

Vilniaus šv. Jono bendruomenė

KODĖL BERGSONAS DOMĖJOSI MISTIKAIS?

Why Bergson was Interested in Mysticism?

SUMMARY

The purpose of this article is to show the importance of the reading of the mystic by Bergson as it is explained in his work *Both sources of the morality and the religion*, by putting to the test the coherence of his thought on this point and by indicating a new direction of interpretation. The first part of the article presents the conception of Bergson and shows how the subject of the mystic appears late - but not in an artificial manner - in his whole thought, seeing in the mystics, and in particular Christian mystics, the final expression of the vital élan. It is by the mystic that it becomes possible to think of morality and of religion according to his philosophical perspective. This effort, however, raises difficulties in detail when we try to analyze in depth the testimony of the mystics because certain aspects of the bergsonian metaphysics does not correspond well with their experience, as described by them. This idea is developed through the example of the mystic's meditation on the nothingness of the creature, which leads to a questioning of certain central ideas of Bergson, but can be also understood as a continuation of his thought.

SANTRAUKA

Straipsnyje aptariama Bergsono santykis su mistikų kūryba. Daugiausia dėmesio skiriama vėlyvajam Bergsono kūrybinės veiklos laikotarpiui, kuriame atsiskleidžia, kad mistikai jo filosofijoje užėmė savitą vietą. Apmąstoma, kokios priežastys paskatino filosofą domėtis mistikų patirtimi, bandoma nusakyti į kokius horizontus gali nusidrieki jo pradėta plėtoti problematika. Aiškinamasi, kaip kyla Bergsono susidomėjimas mistikais ir kokia jų įtaka filosofo kūrybai, trumpai aptariami klausimai, kuriuos, kaip manome, Bergsonui išskėlė mistikai.

RAKTAŽODŽIAI: Henri Bergsonas, mistika, religija, intuicija, gyvybės polėkis, metafizika.

KEY WORDS: Henri Bergson, mystic, religion, intuition, vital élan, metaphysics.

I. BERGSONAS SKAITO MISTIKUS

Biografinis aspektas

Iš tiesų kažin ar pavyktų aptikti biografinių duomenų, kurie leistų tiksliai nustatyti, kada Bergsonas pradėjo domėtis mistikais. Tikriausiai vertėtų nurodyti žydišką jo kilmę ir atkreipti dėmesį į motinos įtaką: nors šeima, atrodo, dideliu religiniu uolumu ir nepasizymėjo, filosofo motina, anot jo paties, buvo „reto proto moteris“ ir sykiu – „kilniausia žodžio prasme religinga sie-la“. Kita vertus, jei kalbėsime apie intelektualinio formavimosi kelią, pradinės Bergsono studijos XIX a. pabaigos pozityvizmo triumfo laikotarpiu bei tuometinis jo susižavėjimas Spencerio evolucionizmu kreipė greičiau visiškai priešinga religijai ar mistikai linkme. Tokioje aplinkoje susiformuoja filosofo mąstysena, nulėmusi, kad, net atradęs „trukmės intuciją“ pirmaisiais dėstymo Klermon Ferane (Clermont-Ferrand) metais, jis tebesilaiko pozityvistinio ir empiristinio požiūrių, tačiau pozityvizmą atnaujina į objektyvios patirties lauką įtraukdamas metafiziką, o empirizmą praplečia dvasine patirtimi. Tačiau šis praplėtimas nereiškia, kad Bergsonas mažiau paiso metodo, kuriuo nori „pateikti kuo tiksliausia patirties atspaudą“ ir kuris „neleidžia skelbti jokios išvados bent kiek peržengiančios jai pagrindą suteikiančių empirinių svarstymų ribas“¹.

Bergsono dėmesys mistikams augo bėgant laikui, juolab, kad filosofo svarstymuose pradėjo ryškėti religijos ir moralės filosofijos, kuriai naują perspektyvą suteikė viso jo tolesnio mąstymo pagrindu tapusi intucija, sumanymo ap-

matai. Naujam žvilgsniui skaidrėjant, jis viename laiške 1912 metais rašė, kad, rengiantis nagrinėti Dievo klausimą,

reikėtų imtis visai kitokio pobūdžio, būtent moralinių problemų. Nesu tikras, kad man kada neteks šia tema ko nors paskelbti, tačiau tai padarysiu tik tuo atveju, jei čionai būsiu pasiekęs tokių pat, kaip kituose savo tyrinėjimuose, įrodomų ar tiek pat „vertų paviešinti“ rezultatų.²

Skaitant *Du moralės ir religijos šaltinius* nesunku suvokti, kad Bergsono filosofiniai tyrimai (beje, sėkmingai užbaigti tik 1932-aisiais, praėjus dvidešimt penkeriems metams po *Kūrybinės evoliucijos* pasirodymo) judėjo trimis – moralės, religijos ir mistikos – kryptimis. Jam buvo svarbu moralės klausimą išnagrinėti pritaikant savo filosofinį metodą. Filosofui rūpėjo:

- Moralės klausimą pateikti kaip priešpriešą Kanto sampratai, parodant kategorinio imperatyvo reliatyvumą;
- religijai skirti kur kas platesnę erdvę nei aprėžia psichologija ir sociologija;
- pagaliau imtis mistikos, kuri turėtų būti problemos sprendimo raktas.

Esama nemažai liudijimų, kurie rodo, su koku atsidėjimu Bergsonas studijavo mistikų raštus. 1906 metais, kalbėdamas apie šv. Teresę Avilietę, jis Jacques'ui Maritainui teigė manąs, kad „filosofai gerai padarytų tapę truputį labiau mistikais, o mistikai – kiek labiau filosofais“³. 1911-aisiais kitam pašnekovui prasitarė:

O, mistikai... Tai – mistikai! Aš nieko apie juos neišmaniau... Šiuo metu gilinuosi į jų raštus ir esu nepaprastai susidomėjęs [...]. Man atsivėrė naujas pasaulis.⁴

„Požeminė upė, kuri sroveno
po viskuo, kas sukurta“

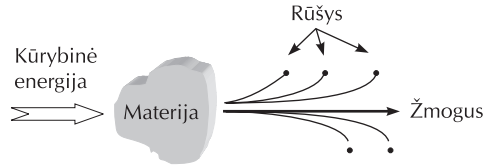
Ar rašant *Du moralės ir religijos šaltinius* Bergsonui pavyko, kaip kad jis siekė, išsaugoti visus jo veikalus jungiantį filosofinio tyrimo būdą? Gausūs patikslinimai rodo, kad jo iš tikrųjų ketinta ištikimai laikytis savo metodo ir svarbiausios „gyvybės polėkio“ intuicijos, tačiau sykiu galima teigti, kad jo raštuose:

mistika atsiranda vėlai, jau nekalbant apie kokią labiau vykusią jos jungimą į rišlią visumą, atvirksčiai – ji panaši į požeminę upę, kuri sroveno po viskuo, kas sukurta, o dabar kunkuliuojančiais vandenimis išsiveržė į dienos šviesą.⁵

Skyriuje apie dinamišką religiją, t.y. tokią, kurios šaltinis – mistika, Bergsonas „gyvybės polėkio“ koncepcija pasinaudoja jau ne vien kaip *Kūrybinėje evoliucijoje* aiškindamas biologinius faktus; filosofas ją pritaiko ir moralinei bei dvasinei žmogaus patirčiai, kurios didžiausios aukštumos pasiekiamos mistikoje. Tai vis ta pati intuicija: evoliucija nesiduoda paaiškinama nei fiziniiais materijos dėsnių reikalavimais, nei išorinių jėgų spaudimu. Jos ištakos visiškai kitos:

Galingas kūrybinės energijos srautas užplūsta materiją, išgaudamas viską, ką tik galima iš jos išgauti. Daugybėje taškų jis yra sulaukomas; tie sustojimai mūsų akimis žiūrint yra gyvybės rūšių apraiškos [...]. Kūrybinei jėgai pavyko sėkmingai pereiti tik tą evoliucijos atšaką, kuri baigiasi žmogumi. Šiuokart perskrodusi materiją sąmonė, kaip liejimo formoje, įgijo gaminančio proto pavidalą. O išradyba su joje slypinčia refleksija išsiskleidė laisve.⁶ (pav. Nr. 1)

Tokios buvo filosofo pirmųjų mokslo darbų išvados.

Pav. Nr. 1

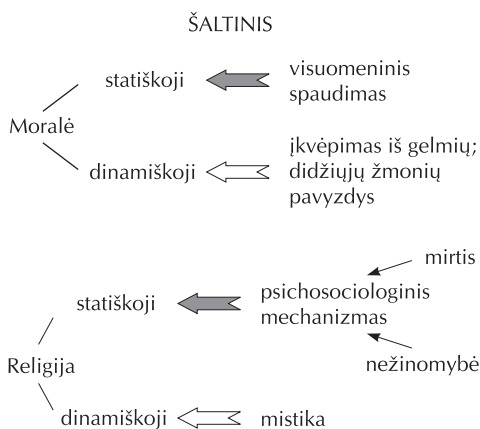
Gyvybės polėkis ir mistika

Toliau mintis rutuliojama šitaip: dinamiškoji moralė bei religija irgi nepaaiškinamos visuomeninio spaudimo reikalavimais (tai tinka statiškajai moralei) arba psichosociologiniais mechanizmais, tam tikrais vaizdiniais protingai būtybei kompensuojančiais instinktą (tai tinka tik statiškajai religijai) (pav. Nr. 2). Pranašumo prieš gyvūnus ženklas – protas, kita vertus, pats kelia pavojų žmogaus vitališkumui, pvz., kai šis susiduria su mirtimi arba neproporcingai didele nežinomybės dalimi visur kur, ko besimėtų: tai pakerta ryžtą (pav. Nr. 3). Kitaip tariant, tai, kas buvo pavadinta kūrybinės energijos sėkme žmoguje, yra „nepilnutinis ir pažeidžiamas dalykas“. Bergsonas klausia:

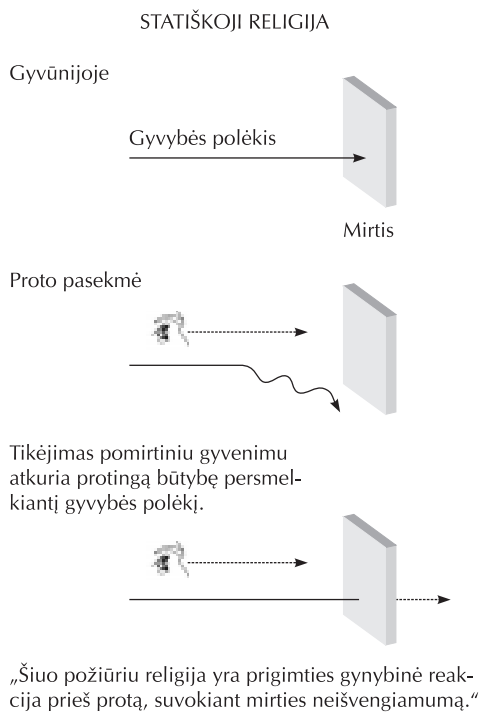
Kodėl tad žmogus negalėtų vėl atgauti trūkstamo arba, galimas dalykas, refleksijos išklinto pasitikėjimo, iš naujo pasisemti jo iš polėkio, sugrįždamas ta kryptimi, iš kur polėkis buvo atsklides?⁷

Tai jau mistika. Anot Bergsono sampratos, mistikai,

kad ir pasiekę aukščiausią evoliucijos tašką, yra visų arčiausiai ištakų: jie mūsų akims padaro regimą iš pačios gilumos atsklindantį impulsą [...]. Kartais tam, kad prasiskverbtum iki gelmių slėpinio, reikia taikyti į viršukalnes. Žemėje giliai žioruojanti ugnis pasirodo tik ugnikalnių viršūnėse.⁸

Pav. Nr. 2

Pav. Nr. 3

Misticizmo atmainos

Misticizmu Bergsonas laiko per gyvybės polėkio prizmę regimą dvasinę patirtį, tai – „glaudus sąlytis, vadinasi,

ir dalinis sutapimas su kūrybine pastanga, kuri reiškiasi gyvybe“⁹. Antikos pasaulyje filosofas išskiria dvi galias misticizmo raidos vagas. Viena nuo pagoniškų misterijų (ypač Dioniso kulto ir orfizmo) per graikų filosofiją (jos ištakos bei pabaiga – galioje už racionalumo ribų) veda į Plotino misticizmą; kita, susijusi su Indijos kultūriniu kontekstu, eina nuo brahmanizmo iki budizmo.

Bergsono filosofinio užmojo požiūriu nei pirmoji, nei antroji nepasiekia „išbaigto misticizmo“, tokio, koks ne tik „peržengia rūšies materialumo jai užbrėžtas ribas“, bet „tęsia ir tuo būdu pratęsia dieviškąjį veikimą“. Iš tikrųjų Plotino mistikui tenka šalintis veiklos, nes veiksmo baugštomas kaip „kontempliacijos nusilpimo“¹⁰. Jam buvę duota, sako Bergsonas, „pažadėtąją žemę išsvysti, bet ne pėdomis paliesti“. O budizme sielai nuo žemiškų rūpesčių atšlyti pavyksta praktikuojant „valios gyventi slopinimą“. Šis ekstazę labai primenąs patyrimas yra mistinis tuo atžvilgiu, kad išpildo pačią pirmąją iš „statiškosios“ žmogaus būklės išstrukti reikalaujančią sąlygą. Bet čia siela taip pat savotiškai yra „sustojusi pusiaukelėje, atsiplėšusi nuo žmogiškojo gyvenimo, tačiau dieviškojo gyvenimo nepasiekianti, pakibusi tarp dviejų veiklų nebūties svaiguly.“¹¹

Mistikai krikščionys ryškiai išsiskiria visoje mistikos istorijoje: jų dėka aikštėn iškyla dinamiškasis aspektas, per kurį mistika įgyja tikrąją savo prasmę. Krikščionims mistika yra gyvybės polėkio išsiskleidimas, jiems autentiška kontempliacija neatskiriama nuo veiksmo – dėl artimo meilės, kuri čia užima centrinę vietą. Krikščioniška kontempliacija vyk-

ta meilės vienybėje su tokiu Dievu, kuris apreiškė, kad pirma visa ko Jis yra Meilė. Šv. Jono kalba pasakytume, jog kontempliacija tiek ir tveria tiesoje¹², kiek meilė Dievui reiškiasi artimo meilės darbais¹³.

Bergsonas beveik nesustoja, kaip, beje, ir patys mistikai, prie išpūdingų antgamtinių fenomenų, o domisi mistikų intensyvaus vidinio gyvenimo proveržiu ne menkliau intensyvia veikla, gilinasi į jų pranašišku išvalgu, į jų „ypatingai sveikos nuovokos“ perteikiamą žinią. Šiandieną kaip pavyzdį galėtume minėti palaimintą Motiną Teresę, po kurios mirties atskleisti gausūs dvasinio gyvenimo faktai liudija ją prilygus patiems didžiausiems mistikams Bažnyčios istorijoje¹⁴.

Mistikai – pavojingos būtybės

Ar būtina turėtume susieti mistiką ir svarbiausias Bergsono mąstymo išvalgas? Jo paties nuomone – ne: „Čia esame viso labo tik tikėtinumo srityje.“ Tai mums paaiškina, kodėl jo gyvybės metafizika galėjo būti lyginama su tokių, sakytume, atokiai nuo krikščioniškosios mistikos besilaikančių filosofų kaip Schopenhaueris ar Nietzsche, mintimis.

Domėtis mistikais niekas nevertė, tačiau Bergsonui svarbu bent pagrįsti liudytojų, kuriais pats remiasi, patikimumą¹⁵. Prieš mistikus nukreipus įtarumą argumentuojama trejopai:

1. Dėl mistikams prikišamų asmenybės regreso arba infantilumo, kurių priešžastimi laikomas jų *tikėjimas*, Bergsonas atsako vien vardydamas susiža-

vėjamą keliančius mistikų bruožus, stebėtiną žmogiškumą, atkreipdamas dėmesį į tai, kas jie *yra* ir ką *dar*.

2. Jis atmeta ir priekaištą dėl misticizmo panašumo į liguistas būkles nurodydamas, kad tokios rūšies argumentas – tai jau tam tikra panašumo interpretacija, kurią tad galima atremti priešinga:

Esama liguistų būsenų, kurios yra sveikų būklių imitacijos: pastarosios visgi sveikos, o anos – liguistos. Štai ims beprotis vaizduotis esąs imperatorius: savo gestais, žodžiais, veiksmais nuolatos mėgdžios napoleoniškas manieras; būtent taip reikšis jo pamišimas... Tik kuo čia dėtas Napoleonas?¹⁶

3. O prieš pačią įtarumo nuostatą Bergsonas pasisako dar kitu aspektu parodydamas problemą:

Williamas Jamesas skelbėsi niekad neišgyvenęs mistinių būsenų, tačiau pridurdavo, kad girdint apie jas iš patirties kalbantį žmogų, „kažin kas jame tam atliepdavė“.

Tikriausiai tą patį pasakytų ne vienas iš mūsų. Visiškai neverta to ginčyti pasipiktinimo sklidiniais mistikoje teįžvelgiančiųjų šarlatanizmą arba pamišimą protestais. [...] juk lygiai pasitaiko žmonių, kuriems muzika tėra triukšmas, o kuris nors iš jų lygiai taip rūščiai, tokiu pat pagiežingu – asmeniškai įžeistojo – tonu kalba apie muzikus. Niekas to ne laikys argumentu prieš muziką.¹⁷

- Taigi, anot Maritaino: „Mistikai – pavojingos būtybės [...]: čia neišvengiamai galioja principas – turite sau prisipažinti, kas esate, kai juos skaitote; kai juos skaitote ir tuo būdu, kuriuo tai darote, jie jus teisia.“¹⁸

II. BERGSONUI MISTIKŲ IŠKELTI KLAUSIMAI

Mėginant tiksliau apibrėžti mistikų vietą Bergsono filosofijoje, reikėtų dar aptarti pora klausimų, kuriuos mistikai kaip savotišką iššūkį iškelia filosofui. Pirmasis yra egzistencinis, antrasis – labiau teorinis.

Skirtumas tarp priėjimo
ir tikėjimo

Matėme, kaip palankiai, su kokia simpatija Bergsonas priėmė mistikų liudijimus, jais vaisingai praturtino savąją gyvybės polėkio filosofiją. Vis dėlto derėtų priminti, kad pati mistikų gyvenimo esmė (sakytume, esminis jo turinys) nėra koks neutralus dalykas, kad būtų galima apie ją svarstyti tarytum iš šalies, atsietai nuo savęs. Šitai neįmanoma. Tai, kuo gyvi mistikai, nepalieka nuošalyje ir paties filosofo. Tiesą sakant, trupučio simpatijos jau gana, kad savyje aptiktume mistinių potyrių ženklų (vos išvelgiamą kontūrą...), tačiau ar mistinis gyvenimas įgis apčiuopiamą pavidalą ir kiek jis sutvirtės, priklauso nuo filosofo protu paremto apsisprendimo to mistinio gyvenimo pagrindo egzistencijos atžvilgiu. Kalbant apie mistiką krikščionių – nuo jo asmenišką pasirinkimo Jėzaus Kristaus atžvilgiu.

Žinome Bergsoną atsiliespus į tokių mistikų kvietimą – ne vien moralinį, kaip nagrinėtasis *Dviejuose moralės ir religijos šaltiniuose*, bet į tikrą iššūkį protui, reikalaujantį tikėjimo atsako, sakyčiau, proto pastangos tikėti. Po penkerių metų rašytame testamente filosofas sakė, kad „apmąstymai tolydžio vis labiau artinę prie

katalikybės“, kurioje jis išvelgęs „pilnutinę judaizmo atbaigą“, taip pat – jog būtų atsivertęs, jeigu ne baimė, kad palieka savo tautą tuo metu, kai ore jau tyro persekiojimų pavojus.

Mistika ir bergsoniška metafizika

Iš šito Bergsono atsako sužinome apie pirmąjį žingsnį, vidinį apsisprendimą. Tačiau atsiverčiančiuju, o ypač atsivertėlių intelektualų, liudijimai dažnai rodo, kad tolesni žingsniai būna ne mažiau reikšmingi. Pavyzdžiui, Claudelio atvejis: prieš apsispręsdamas sugrįžti į Bažnyčią, jis turėjo atlaikyti ketverius metus trukusią intensyvią dvasinę kovą, nepaisant per Kalėdas Paryžiaus Dievo Motinos katedroje išgyvento sukrečiamo Dievo artumo ir visiško atsivertimo patirties:

Visgi gaudulys buvo sumišęs su išgaščiu, beveik siaubu. Nes mano filosofiniai įsitikinimai liko nepalieti. Dievas nesiteikė jais pasirūpinti.¹⁹

Įkvėptasis Bergsono pasekėjas Jacques'as Maritainas savo atsivertimo metu buvo lygiai taip sutrikęs. Kad pagaliau ryžtųsi pasikrikštyti, drąsindamasis savo žmonai Raisai sako:

Jei Dievui patinka slėpti savo tiesą mėšlo krūvoje, mes ten jos ir ieškosime.²⁰

Turime pripažinti, jog ir Bergsono pasitikėjimui krikščionių mistikais nuėjus per toli susiūbuoja visos jo mąstymo sistemos pamatai.

Nors išvalgos skvarbumas leido filosofui suvokti būtent mistikų minty atra-

dus giliausią savo intuicijos tiesą, tikrai galime aptikti mistikų ir Bergsono mąstymą skiriančių bruožų. Bergsonas labai aiškiai parodo, kad Dievas, kuriuo jie gyvena, nėra tas, apie kurį kalba jo Aristoteliui priskiriama, vien išprotauta, visiškai pajungta logikai metafizika. Kita vertus, galėtume paklausti, ar mistikams atrodytų priimtini kai kurie Bergsono metafizikos aspektai.

Bergsono cituojamos šv. Kotrynos Sienietės, vienos iš mistikų, kuriais jis remiasi, atvejais galėtų tapti pavyzdžiu to, kad filosofo ir jo cituojamų mistikų minties visiškai atitikimas yra abejotinas. Kotrynai Sienietei labai artima, netgi kertinė jos dvasingume nebūties tema randama ir Bergsono filosofijoje, tačiau filosofas ją nagrinėja tokiu būdu, kad visai teisėtai savęs paklaustume, ar šventosios apmąstymuose²¹ beišlieka koks prasmingesnis turinys, jei skaitome juos Bergsono akimis.

Iš tiesų nebūties sąvokos kritika, kurią filosofas plėtoja *Kūrybinėje evoliucijoje*, su mistikės perteiktomis pagavomis nedaug teturi bendro. Ji tikrai nėra pažinusi metafizinio nerimo, galimumo, nebūti baimės – šiuo požiūriu šv. Kotrynos patirtis ir Bergsono samprotavimai dar sutampa, tačiau tai, kad mintyje apie kūrinio nebūtį mistikė atranda visiškai realią atramą, kuri yra metafizinės nuostabos, taip pat metafizinio nusizeminimo ir meilės šaltinis – jau nebedera su tuo, ką teigė filosofas; šiam nebūtis – tik pseudoidėja. Bendriausia prasme jis ne be pagrindo kalba, jog mistikai yra palaikomi, anot jau cituotos ištraukos žodžių, „iš pačios gilumos ateinančio impulso“, tačiau jei naudoda-

miesi Bergsono metafizika mėgintume aiškintis toliau, darytųsi sunku suprasti to impulso prigimtį. Čia jau ta vieta, kur turime patys pasirinkti jo minties filosofinę interpretaciją.

Intuicijoje glūdinti „neigimo jėga“

Aišku, galima, labai panorus, užsimoti jungti Bergsoniškąją metafiziką ir mistikų liudijimus į visumą, galima rinktis viena arba kita, tiktai ar neslypėtų čia tam tikras filosofinis tingumas? Norint teisingai interpretuoti intuityvųjį mąstymą, reikėtų atsižvelgti į tai, ką pataria pats Bergsonas: kad perprastum filosofą, visų pirma būtina užčiuopti esminę jo intuiciją, išsiaiškinant tai, ką jis pavadina „intuicijoje glūdinčia neigimo jėga“:

Pamenate, kaip veidavo Sokrato daimónion: tam tikru momentu jis užkirsdavo filosofo valiai kelią ir greičiau neleisdavo ko nors imtis negu nurodydavo, ką šis turis daryti. Panašu, kad mąstymo plotmėje intuicija dažnai elgiasi taip, kaip Sokrato daimónion praktiniame gyvenime [...]: ji draudžia. Susidūrus su visuotinai priimtinais požiūriais, sakytume, akivaizdžiausiomis tiesomis, su ligtol moksliais laikytais teiginiais, ji šnabžda ausin filosofui: negalimas dalykas [...]. Negalimas, nes esama tam tikros patirties, gal kiek miglotos, tačiau lemiamos, kuri tau mano balsu byloja, kad yra nesuderinama su faktais, kuriais remiamasi, kad prieštarauja pateikiamiems argumentams ir kad dėl to tie faktai turbūt nesužiūrėti, tie argumentai – klaidingi. [...] Vėliau filosofas galės savo teiginius pakeisti, bet nebekeis to, ką neigia. Jei kaitalioja tai, ką teigia, tai vėlgi vis remdamasis intuicijos ar jos vaizdinio turima neigimo jėga... Ir, žiūrėk, jau tingiai be-

daras tiesiaieigės logikos taisyklėms paklūstančias išvadas, kai kartą, pažvelgęs į savo paties teiginį, jis staiga pasijunta apimtas lygiai tokio pat kaip pirma – susidurdamas su kito mintimi – negalimumo jausmo. Palikus savo minties kreivę, kad išsilaikytų liestinės tiesiojoje, pasidaryta išorišku sau pačiam. Jis grįžta į save, sugrįždamas prie intuicijos.²²

Ar kartais Bergsono nebūties kritikoje, kaip matyti iš vėlesnių jo mistikai skirtų tyrinėjimų, šitaip ir nebus nutikę – nussekta minties „liestinė“, pametus esminę intuiciją?

Metafizikos atnaujinimo iššūkis

Kokios yra Bergsono nebūties idėjos kritikos priežastys? *Kūrybinėje evoliucijoje* plėtojamas argumentavimas susideda iš dviejų dalių: vienoje – intuityvios išvalgos, kitoje – įrodinėjimo. Šioje, antrojoje. Bergsonas užsibrėžia išaiškinti, kad nebūties idėja yra pseudoidėja, anot jo, mumyse susiformuojanti tik dėl to, kad tikrovė pakeičiama kita nei lauktoji ar geidžiamoji. Tokia idėja atitinka vien psichologinį mechanizmą, o ne tikrovę, vadinasi, kaip idėja neturi turinio. Vis dėlto skaitytojo palankumu tokiai redukcijai rūpinamasi nuo pat pirmųjų puslapių, kuriuose pristatoma ir keblumo esmė, ir intuicija: „*Jei galėtume nustatyti, kad nebūties idėja [...] yra pseudoidėja*“, – sako jis baigdamas pirmąją savo analizės dalį, – „tai problemos, kurias jis sukelia, taptų pseudoproblemomis“²³.

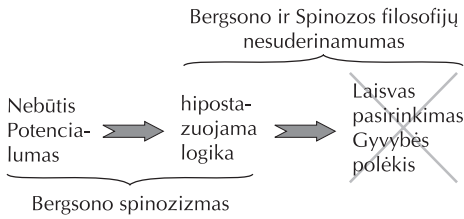
Tos „sukeliamos problemos“ yra klasiškinės metafizikos, kaip ją suprato Bergsonas (o suprato spinoziškai) problemos. Spinozai, kaip ir Leibnizui, dėl visa ko kontingentiškumo ir potencialu-

mo²⁴ visa tikrovė tįso „ant nebūties kaip ant kilimo“. Todėl keista „kad čia kažkas yra“, ir tąsyk tenka egzistencijos pagrindu laikyti pakankamai stiprią, „idant įveiktų nebuvimą ir įsitvirtintų pati“, egzistenciją, kuri pasižymi tokia pačia prigimtimi kaip apskritimo apibrėžimo [...] egzistavimas“, nes tik loginė būtis pakankama pati sau ir „įsitvirtina amžinume“. Rimtas tokio Spinozos Dievo trūkumas – kad „nei daiktuose, nei jų principė nebeliks vietos veikiančiam priežastingumui, suprantamam laisvo pasirinkimo prasme“. Vadinasi, nebelieka to, kas yra pati Bergsono filosofijos šerdis, o ką jau kalbėti apie aukas, kurių pareikalaujama iš sveiko proto. Šitos aporijos atskleidimas ir yra tikroji nebūties kritikos idėja priežastis. Tai Bergsonas yra patvirtinęs viename laiške, sakydamas, kad jo kritika nukreipta *tik prieš Spinozą*²⁵. Spinozos išvadą – štai ką intuicija skelbia esant „negalimu dalyku“.

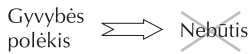
Kadangi Spinozos išprotavimais Bergsonas neabejoja, tada nebūties koncepcijos „kaltė“, kad „tie faktai turbūt nesužiūrėti, tie argumentai – klaidingi“. Tai Bergsono būties „tam tikro“ patyrimo, kurį jis savo filosofija stengiasi padaryti akivaizdų, apgynimui būtinas sprendimas. Vis dėlto, jei kryptingai ieškotume Bergsono ir mistikų bendrumo (kodėl gi filosofas neturėtų to daryti?), kažin ar tvirtai sakytume, kad Bergsono intuicijos „antispinozizmas“ nebūtų galėjęs būti kitoks.

Norint išspręsti paradoksą, reikėtų atkreipti dėmesį, kad Spinozos išvada lemia ne vien nebūties idėja. Iš tikrųjų šioji išvada, kaip labai aiškiai reziumuo-

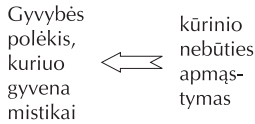
Dedukcijos tvarka

Intuicijos tvarka

Paradoksas:
(Bergsonui mistikų užduotas klausimas)

Pav. Nr. 4

ja Bergsonas, priklauso nuo to, kokių aspektu analizuojama problema:

[...] jei susieju visatą su imanentiniu arba transcendentiniu Principu, palaikančiu arba kuriančiu ją, mano mintis sustoja prie to principo tik keletą akimirku; iškyla ta pati problema, šįsyk visu savo mastu ir visuotinumu: iš kur imasi, kaip suprasti tai, jog kas nors egzistuoja? [...] kur galų gale kūrybos Principas buvo padarytas daiktų pagrindu, iškilo tas

pats klausimas: kaip, kodėl yra veikiau šis principas, o ne niekas?²⁶

Iš čia atsiranda mintis, kad tik logikos hipostazavimas gali sustabdyti slydimą begalybėn. Šiuo klausimu linktume pritarti J. Maritaino kritikai:

Nuo pat ginčo pradžios painiojamos dvi problemos, iš kurių viena yra pagrįsta, o kita absurdiška. Nesąmonė ieškoti priežasties Dievo būčiai, ieškoti priežasties pasaulio būčiai – pagrįsta ir būtina. Iš šių dviejų padaroma vienintelė pseudoproblema: kodėl esama būties?²⁷

Tik kalbėsenos sukuriama iliuzija padaro, kad Dievo būtis ir kūrinio būtis tampa vieno lygmens dalykais. Kalboje neatsiskleidžia jų ontologinis nesulyginamumas, kuri liudija patyrusi šv. Kotryna Sienietė: kūrinio ir jo kūrėjo „būti“ – ne vienos giminės, negalima sakyti sykiu „aš esu“ ir „Dievas yra“ nesuvokiant, kad kūrėjui „žodis *būti* taikytinas tik *analogine* prasme“²⁸. Būtent ši būties analogiškumo nuovoka, esminė šv. Tomo Akviniečio teologijai, be kurios, kaip jau ir vėlyvieji scholastai, apsiėjo Spinoza, padėtų išsaugoti pirminę Bergsono intuiciją, jei būtų siekiama jos dermės su filosofo mistikų patirties apmąstymais.

IŠVADOS

Bergsono filosofija – tai ne tik gyvybės, bet ir gyva, nuolat besikurianti, iš intuityvių įžvalgų išplaukianti, todėl itin atvira ir plačiausias interpretavimo galimybes teikianti filosofija. Dialogas su mistikais – puikiausias to pavyzdys. Pati Bergsono filosofinė koncepcija, kaip matėme, neskaitino jo tiesiogiai domėtis

mistikais, tuo labiau – *kalbėti* apie juos. Turėti tam tikrą vietą filosofo mąstymo kontekste mistikai tegalėjo tiek, kiek buvo vertinami iš jų dvasinio gyvybės polėkio pozicijų. Tačiau syki atradus žodžius paaiškėjo, kad toji vieta yra esminė, kad mistikai yra jo filosofinį statinį vainikuojąs skliautas. Mistikų įterpimas

į Bergsono filosofinės sistemos visumą nuodugniau patyrinėjus neatrodo kaip išbaigtas, klausimo nebekelias dalykas, o veikiau kaip galinga, iki galo neišnaudota intuicija, nors galbūt kaip tik čia jo mintis pasiekia didžiausia gelmę. Panašu, kad

Bergsono filosofija mus ragina pratęsti paieškas ta kryptimi, kur galėtų įvykti brandžių gyvenimo ir būties filosofijų susitikimas: mistikų liudijimas tarytum kviečia imtis „gyvenimu“ patikrintos ir išmėgintos – atnaujintos metafizikos.

Literatūra ir nuorodos

- 1 Henri Bergson. *Lettre au R. P. de Tonquédec*, 12 juin 1911, *Etudes*, 20 février 1912, p. 515.
- 2 Henri Bergson. *Mélanges*. – Paris : P.U.F., 1972, p. 964.
- 3 Jacques Maritain. *De Bergson à Thomas d'Aquin* – Paris : Paul Hartmann 1947, p. 62.
- 4 André Ramel. *Bergson, l'expérience mystique et le Christ // Philosophies en quête du Christ*, sous la direction de Pierre Gire – Paris : Desclée 1991, p. 228.
- 5 Ten pat, p. 230.
- 6 Henri Bergson. *Les deux sources de la morale et de la religion*. – Paris : Quadrige / P.U.F., 1995, p. 221–222.
- 7 Ten pat, p. 224.
- 8 Henri Bergson. *L'Energie spirituelle ; édition du centenaire* – Paris : P.U.F., 1963, p. 834.
- 9 Žr. : Bergson. *Les deux sources de la morale et de la religion*, p. 233.
- 10 Plotinas, *Eneados*, III, VIII, 4 (cit. iš *Les deux sources de la morale et de la religion*, p. 234).
- 11 Bergson. *Les deux sources de la morale et de la religion*, p. 238.
- 12 Tai pagrindinė ir vis pakartojama Šv. Jono Pirmojo laiško tema. Žr. ypač 1 Jn 3, 18.
- 13 *Metodologinė pastaba*: čia leidomės į kodėl aiškinimo sritį, ką pats Bergsonas vengė daryti sakydamas: „Atidėkime tuo tarpu į šalį jų krikščioniškumą ir patyrinėkime tų atvejų formą be materijos.“ Tiesą sakant, Bergsonas stengiasi išlikti, kaip esame minėję, empirizmo akiplotyje. Tiksliau, jis neketina į savo filosofinio rentinio visumą įtraukti to, ką mistikai tiki, bet tai, kuo jie gyvena. Todėl jis remiasi mistikų patirtimi, kurią priima kaip duotybę tiesiog klausdamasis jos liudytojais, kaip kad gausybė mokslininkų nūdien remiasi ne savo pačių atliktų tyrimų duomenimis. Šią Bergsono nuostatą galėtume palyginti su fenomenologijos pirmakū: būtent dėl savo patirčių nupasakojimo Teresė Avilietė buvo noriai skaitoma daugelio Husserlio pirmųjų mokinių. Galime taipogi pa-
- minėti K. Wojtyłos požiūrį Šv. Kryžiaus Jonui skirtoje disertacijoje, kurioje jis „mistikąjį daktarą“, kaip kontrastą Tomui Akviniečiui, vadina „mistinės patirties fenomenologu“.
- 14 Žr.: T. Brian Kolodiejchuk M.C. , « Motinos Teresės siela », (paskaita), Roma, 2002 m. lapkričio 28 d.
- 15 Žr. : Bergson. *Les deux sources de la morale et de la religion*, p. 241–243.
- 16 Ten pat, p. 242.
- 17 Ten pat, p. 260–261.
- 18 J. Maritain. *De Bergson à Thomas d'Aquin*, p. 63.
- 19 Paul Claudel. *Ecrits en prose* – Paris : Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade, 1965, p. 1010.
- 20 Raïssa Maritain. *Les grandes amitiés* – Paris : Desclée de Brouwer, 1949, p. 157, (lietuviškai spausdinama *Logos* Nr. 5, 1992–1993, p. 154).
- 21 Šv. Kotrynos Sienietės amžininkas ir biografas Raimondas Kapujietis kaip lemiamą šventosios gyvenimo įvykį aprašo mistinį dialogą, kuriame į klausimą „kas jūs esate ir kas aš esu?“ Kotryna Sienietė gauna atsakymą „Aš esu Tas, kuris yra, tu esi ta, kurios nėra“ (*Vie de Ste Catherine de Sienne* par Raymond de Capoue, Lethielleux, Paris, 1904, Chapitre X. Ši tema taip pat kartojasi jos raštuose ir laiškuose, pvz., *Dialogas*, 4; *Laiškai*, 28,1 *Kardinolui Orsiniui*; 29,2 *kardinolui Korsiniui*).
- 22 Henri Bergson. *La Pensée et le mouvant*. – Paris : Quadrige / P.U.F., 1990, p. 120.
- 23 Henri Bergson. *Kūrybinė evoliucija*. – Vilnius: Margi raštai, 2004, p. 302. Išskirta cituojant.
- 24 Todėl Bergsono filosofija sukyla ne tik prieš nebūtį, bet, kur kas labiau iš esmės, prieš akto ir potencialios perskyrą, kaip jis aiškina paskaitoje *Le possible et le réel*, skelbtoje *La Pensée et le mouvant*.
- 25 Žr.: J. Maritain. *De Bergson à Thomas d'Aquin*, p. 62 (išnaša).
- 26 Bergson. *Kūrybinė evoliucija*, p. 300–301.
- 27 Jacques Maritain. *La philosophie bergsonienne*. – Paris: Téqui, 1930, p. 41.
- 28 Ten pat, p. 42.